

OLOSZ LEVENTE

Jogvédelem és zsidó politizálás Erdélyben a két világháború között¹

Az első világháborút követően az erdélyi zsidóság román uralom alá került. Új helyzetét legtalálóbban Gáll Ernő kettős kisebbségi létnek nevezett terminusával lehet meghatározni.² A két világháború közötti időszak erdélyi zsidó társadalmát Gidó Attila két könyvben járta részletesen körül. A zsidó intézmények közösségformáló szerepéről írt Úton című munkájában meggyőzően bizonyította, hogy a román állam disszimilációs politikája, állami antiszemitizmusa, a magyar integráció lehetőségének beszűkülése, valamint néhány elkötelezett vezető az erdélyi zsidóságot a saját nemzetépítés útjára terelte.³ Doktori disszertációja alapján írt könyve egy konkrét közösség, a kolozsvári zsidóság tekintetében mutatja be a kihívásokat és a rájuk érkezett belső válaszokat, miközben részletes társadalmi és szociológiai elemzést is nyújt. Megállapítása szerint a kolozsvári zsidóság (amely reprezentánsa Erdélynek) több mint felénél lejátszódott egy bizonyos mértékű autoidentifikációs váltás és – a magyar identitás ellenébe vagy mellette – kialakult egy zsidó identitástudat.⁴

6

Tanulmányomban Gidó Attila horizontális, az intézményrendszerekre és társadalmi folyamatokra koncentráló elemzését egészítem ki egy kronologikus, a politikai dinamikára és a politikai szereplők cselekedeteire koncentráló fejtegetéssel. A megközelítés velejárója az erdélyi cionista vezető személyiségek, egyben politikusok irányt kijelölő felszólalásainak, állásfoglalásainak, illetve nyilatkozatainak bemutatása. Nemcsak módszertani igény, hanem forráshiányból származó kényszer jelöli ki számomra ezt az irányt. Az erdélyi cionizmushoz és politikai szervezetekhez kapcsolódó forrásanyag jelentős része a holokauszt során elpusztult, így máig az Új Kelet napilap maradt a legfontosabb forrás. Jelen tanulmányban is ez tölti be az elsődleges információs bázist.

ÉPÍTKEZÉS: AZ ERDÉLYI CIONISTA INTÉZMÉNYRENDSZER ÉLETRE HÍVÁSA

Erdélyben - Magyarország többi részéhez hasonlóan - az első világháború előtt a zsidó nemzeti mozgalom nem bírt számottevő befolyással. 1918-ban, az impériumváltás idején, a temesvári és kolozsvári cionista csoportok jártak élen a zsidó önszerveződés útján. 1918. november 10-én a Temesváron megalakult Zsidó Nemzeti Szövetség a zsidóság kisebbségként való elismeréséért és állampolgári egyenlőségért szállt síkra.⁵ Kolozsváron a helyi

1 A tanulmány a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj támogatásával készült

2 Gáll 1991: 957–969.

3 Gidó 2009.

4 Gidó 2016b: 293.

5 Glück 2001: 630.

cionista csoport tagjai elhatározták, hogy az erdélyi nemzeti tanácsok mintájára egy Zsidó Nemzeti Tanácsot alakítanak, valamint Új Kelet néven egy cionista hetilap kiadásáról döntöttek.

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség alakuló gyűlésére 1918. november 20-án került sor az Uránia Filmszínházban. Székely Béla hírlapíró a beszédében elsősorban a jogvédelem szükségességét emelte ki. Többek között ezeket mondta:

„A célja ennek a szövetségnek, hogy a zsidóság erejével biztosítsa magának mindazon jogokat, amelyeket az emberfiától nem lehet megtagadni. [...] az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetséggel olyan szervezetet [kell] teremtenünk, amely a zsidóságot képviseli, s meg tudja védeni ott, ahol a népek jogaiért szállnak síkra.”⁶

A beszéd még abban a kultúrcionista szellemben hangzott el, amelyet a Fischer Tivadar vezette elnökség képviselt. A zsidó szervezkedést az 1918 előtt Magyarországon tevékenykedő nemzetiségi mozgalmak mintájára kívánta megalapozni.⁷ A jogvédelmen túlmutató kulturális átalakításra és a palesztinai kivándorlásra való felkészülésre szintén prioritásként tekintettek (legalábbis a fiatal cionisták), így a Szövetség programjába bekerült a palesztinai zsidó állam felállításának célkitűzése is.⁸

A Romániához került Erdélyben az 1910-es népszámlálás szerint 182 489 izraelita vallású személy élt, 1930-ban pedig 192 833 fő (Erdély lakosságának 3,4%-a). 1910-ben az erdélyi izraelitákból mintegy 132 000, azaz 72–73% volt magyar anyanyelvű.⁹ A román hatalomváltás elősegítette a cionista mozgalom kiépülését, mivel az új hatalom a cionisták szervezkedésében már kezdettől a magyar kisebbség egységét gyengítő, potenciális elemet látott. A román hatóságoknak, más kelet-európai nemzetállamokhoz hasonlóan, az volt a célja, hogy a zsidóságot leválassza a magyar közösségről.¹⁰ A román egyesülést üdvözlő szászok nyilatkozatán felbuzdulva a román kormányzat már 1919-ben összefogott a bukaresti zsidóság képviselőivel annak érdekében, hogy meggyőzzék az új tartományokban élő zsidókat, de különösképpen az erdélyi közösséget, a gyulafehérvári programhoz való csatlakozásról.¹¹ Az erdélyi cionisták a politikai és kulturális hovatartozás vonatkozásában a semlegesség álláspontjára helyezkedtek, bár a román állam iránti állampolgári lojalitást elég hamar kinyilvánították. Fischer Tivadar, a Szövetség elnöke a román Patria (=Haza)

⁶ *Zsidó Szemle*, 1918. november 29. 5.

⁷ ABGRI 3. f. 29. d. 987–988. Weissburg Chaim visszaemlékezése.

⁸ *Új Kelet*, 1918. december 19. 1; *Gidó* 2009: 110.

⁹ *Gidó* 2009: 29.

¹⁰ *Gidó* 2016b: 52; Tamás 2013: 162–163.

¹¹ *Iancu* 1985: 84.

újságnak azt nyilatkozta, hogy a zsidók az új állam lojális polgárai kívánnak lenni, és az ország felvirágoztatásán akarnak munkálkodni. Továbbá részt óhajtanak venni a politikai életben, amit a fennálló rendkívüli intézkedések (ostromállapot) akadályoznak.¹²

ÚTKERESÉS: A JOGÉRVÉNYESÍTÉS KEZDETEI

A Szövetség kezdetektől hangsúlyozta az erdélyi zsidó közösség képviselőjének szándékát, 1920-ra pedig, a sajtópolémiaikon túljutva, tényleges cselekvési terv kidolgozására is sor került, amelynek zászlóvivője a kolozsvári neológ hitközség elnöke, Fischer József volt.¹³ Ő Budapesten tette le ügyvédi vizsgáját és ebben a minőségben kezdett dolgozni, majd 1913-ban saját irodát nyitott Kolozsváron, ahol az Esti Lap főszerkesztőjeként is tevékenykedett.¹⁴ Első ízben ő fejtette ki, hogy az addigi passzív politikai részvételt egy aktív politikai kurzus kidolgozására kell fordítani: „meglátásunk szerint az erdélyi zsidó népre nézve elérkezett az az időpont, melyben a körülmények által eddig rákényszerített tétlenség állapotát el kell hagynia és az aktív politikai cselekvés terére kell lépnie.”¹⁵ Vele összhangban Marton Ernő, az Új Kelet főszerkesztője és a mozgalom ideológusa meghirdette az Erdélyi Zsidó Nemzeti Párt megalakításának szükségességét. Álláspontja szerint a leendő párt programjának magába kell foglalnia a következő követeléseket: nemzeti gondolatot, demokrata elveket, jogegyenlőség szavatolását, autonómiát, vallási szabadságot és szombati munkaszünet hátrány nélküli megtartását.¹⁶ A cionisták aktivizálódását valószínűleg a magyar kisebbség passzivitás politikájának feladása is befolyásolta.¹⁷ Bár a Szövetség vezetőségében felmerült az első parlamenti választásokon való megmérettetés lehetősége is, ez azonban a választási rendszer visszasságai, a választói listák hiánya miatt elmaradt.¹⁸ Az önálló nemzeti zsidó politizálás ideje még nem érkezett el számukra.

Az 1920 végén megrendezett első cionista konferencia lefektette a Szövetség intézményesített programját. Ebben kinyilvánították, hogy az erdélyi zsidó nemzetiségű lakosság a San Remó-i békekonferencián nemzetként elismert zsidó nép részének tekinti magát, s mint ilyen, részt kívánt venni a palesztinai zsidó nemzeti otthon felépítésében. Állampolgári lojalitásuk is kifejezésre került. Magukat hű román állampolgároknak nyilvánították, akik „a román állameszmét királyhűséggel és állampolgári kötelességeiknek odaadó teljesítésével, híven szolgálni fogják...” Mindeközben követelték a zsidóság nemzeti kisebbségként való elismerését, biztosítva számukra az ezzel járó jogokat, valamint a kulturális önrendelkezés szabadságát, amelynek főként az oktatásra kell kiterjednie.¹⁹ Mindamellett a héber nyelv

12 Glück 2001: 632.

13 Fischer Tivadar egy levelében azt állította, hogy ő Fischer Józsefet fél éven keresztül győzködte, mielőtt az a Szövetség kötelékébe állt. Lásd: ABGRI 3. f. 65. d. [fóliószámozás nélkül]. Fischer Tivadar levele Weissburg Chaimhoz. 1962.

14 Gidó 2016b: 501.

15 *Új Kelet*, 1920. április 1. 1–2.

16 *Új Kelet*, 1920. április 15. 1.

17 A magyar politikai szerepvállalás lehangosabb képviselője Bernády György volt. Az ő iránymutatása mellett az Országos Magyar Párt 1922 végére a román politikai szféra aktív részvevőjévé vált. Lásd: Fodor 2017: 130–136.

18 *Új Kelet*, 1920. május 27. 1.

19 Gidó 2009: 57–58.

gyakorlatba ültetéséről és a zsidó kultúra terjesztéséről is rendelkeztek. Ez a gyakorlatban a palesztinai munka és a diaszpóra politizálás párhuzamos követését jelentette.

1922 novemberében román egyetemi diákok több erdélyi városban zsidó vallási intézményeket és szervezeteket támadtak meg, az Új Kelet szerkesztőséget is szétverték. A támadás rádöbbenette az erdélyi cionistákat, hogy az új államhatalom a kisebbségek jogait nem garantálja, sőt a fizikai erőszak ellen sem tudja vagy akarja megvédeni a zsidó közösséget. Emiatt az Erdélyi Nemzeti Szövetség az erdélyi zsidók jogvédelmét tűzte ki célul. A Szövetség jogérvényesítő képessége - politikai tőke és együttműködések hiányában -, csak korlátozott mértékben tudott megvalósulni.²⁰ A kormányhoz, a minisztériumokhoz különböző ügyekben felterjesztett kérvényeikre legjobb esetben is csak ígéretet kaptak. Ilyen formán a jogvédelem nagy részét az *Új Kelet* hasábjaira terelték, ahol nyilatkozatok és tiltakozások formájában öltött testet. Az újság harcias hangnemben, következetesen felszólalt a román törvénykezés zsidóságot hátrányosan érintő vonatkozásai ellen, illetve a zsidók ellen fogatosított hatósági intézkedéseket kritizálta.

A szavakkal megformált jogvédelmet elősegítette a cenzúra 1922-es részleges feloldása, amely lazított az erdélyi kisebbségi sajtóra, így az Új Keletre feszülő információ- és véleménykorlátozáson, de azt teljesen nem szüntette meg azt. Az 1928. november 21-én kihirdetett rendelettörvény értelmében az ország egész területén megszűnt a sajtócenzúra és az ostromállapot, ezzel biztosítva 1933-ig egy szabadabb időszakot az erdélyi kisebbségi újságírásnak.²¹ A könnyítések folytán a román hatóságok sok esetben bürokratikus, hatalmi eszközöket használtak az Új Kelet elhallgattatására.

TAPOGATÓDZÁSOK: AZ EGYSÉGES ZSIDÓ PÁRT MEGALKALÍTÁSÁNAK KUDARCA

Az ilyen formában alkalmazott jogérvényesítés terén a Szövetség minimális eredményt ért el, így egyre inkább a politikai érdekvérvényesítésben látták a megoldást. A saját párttörmörülés mellett szólt az az érv, miszerint egy egységes zsidó politikai szervezetet a mindenkor kormányok nem tudnak könnyedén eltaposni,²² valamint a kisebbségek csak egy politikai párton keresztül tudnak egyenlő jogokat kiharcolni.²³ Az első politikai szervezkedési kísérletre 1922-ben, a parlamenti választásokat megelőzően került sor. Kezdetben még a demokratikus állapotok hiányára hivatkozva tiltakoztak a választások ellen, később azonban, látva egy alternatív zsidó csoport aktivizálódását (Klein Miksa és Molnár Jakab vezetésével²⁴), a részvétel mellett döntöttek.

20 Gidó 2009: 59.

21 Fleisz 2005: 82.

22 Új Kelet, 1924. december 30. 1.

23 Új Kelet, 1925. november 12. 1.

24 Új Kelet, 1922. január 26. 2.

1922. február 14-én került sor az Erdélyi Zsidó Néppárt megalakulására. A lefektetett program lényege: „a nagyromániai zsidóságnak önálló népkisebbségül való elismerése és felruházása mindazon jogokkal, melyek a népkisebbséget egy demokratikus államban a mai kor eszméi szerint megilletik.”²⁵ A párt elnökének Fischer Tivadart választották, vezetősége teljes átfedésben állt a Szövetség elöljáróival.²⁶ A március elsejére kiírt választásokig azonban számottevő eredményt nem tudtak felmutatni, nem került sor sem képviselői listák letételére, sem mozgósításra, ezért a választási részvételtől végül visszaléptek.²⁷ A visszalépéshez hozzájárult a hiányos választói névjegyzék, valamint az erdélyi zsidók korlátolt ismerete a román politikai viszonyokat illetően.²⁸

Az előnyösebb politikai érdekérvényesítésért szélesebb tábort kívántak maguknak megnyerni. Először az erdélyi ortodox és neológ hitközségeket magába foglaló egységes szervezet létrehozásán dolgoztak.²⁹ A kísérlet kudarca után az egységes romániai zsidó szervezet kiépítéséért kardoskodtak. Az eredmény kontraproduktívnak bizonyult, éles ellentétbe kerültek a Román Zsidók Szövetségével (Uniunea Evreilor Români – UER). A konfrontáció elsődlegesen abból az elvi különállásból származott, hogy az UER a zsidóságot vallási-kulturális kritériumok alapján határozta meg, ezzel szemben az erdélyi cionisták a zsidóság nemzeti meghatározását részesítették előnyben. A regáti szervezet a román társadalomban való zsidó integráció elkötelezett híve volt, így tartózkodott saját politikai párt létrehozásától.³⁰ Politikai érdekérvényesítés szintjén is ütköztek az álláspontok. Míg az UER a különböző politikai pártokkal kötendő koalíciót tartotta előnyösnek, addig az erdélyi zsidóság „mint önálló népi kisebbség kíván részt venni a romániai politikai életben.”³¹

10

A Szövetség vezetősége igyekezett áthidalni a román zsidó szervezettel fennálló ellentéteket, sőt az 1924-ben tartott tanácskozáson a tárgyalások további folytatása mellett kötelezte el magát, azonban eredményt e téren nem tudott elkönyvelni.³² A Szövetség és az UER közti bizalmat tovább rontotta a Szövetség Kis Intéző Bizottsága két tagjának váratlan lépése. Molnár Jakab és Klein Miksa a hatékonyabb jogvédelem érdekében 1925 szeptemberében létrehozta az UER erdélyi fiókját.³³ Döntésük indoklásában a két erdélyi kezdeményező a Szövetség jogvédelmi munkájában fellépett hiányosságokra és az erdélyi zsidóság kiszolgáltatottságára hivatkozott.³⁴ Kezdeményezésükben az is közrejátszhatott, hogy a mindenkor román kormány az Ó-királyságban székelő UER-t tekintette inkább tárgyalófélnek, mint a különböző országrészek zsidó szervezeteit, amely ennek okán képes volt kormányzati döntéseket befolyásolni.³⁵ Az EZSNSZ vezetősége elítélte a szervezkedést, mivel szerintük az UER jogvédelme az ország zsidóságának a románsághoz való asszi-

25 Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség felhívása a helyi csoportokhoz és a csatlakozott hitközségekhez az Erdélyi Zsidó Néppárt helyi szervezeteinek megalakítására. Idézi Gidó 2009: 163.

26 Új Kelet, 1922. február 15. 4.

27 Gidó 2009: 61.

28 Gidó 2009: 98.

29 Gidó 2009: 38.

30 Gyémánt 2004: 251; Gidó 2009: 61.

31 Új Kelet, 1924. május 6. 3.

32 Új Kelet, 1924. szeptember 10. 1.

33 Új Kelet, 1925. szeptember 16. 1, 4.

34 Új Kelet, 1925. október 7. 1.

35 Gidó 2009: 59, 61.

milációját szolgálja.³⁶ Az erdélyi zsidóság politikai egységét a román pártok zsidó kortesei tovább szabdalták, akik egyes településeken igyekeztek szavazatot hozni a Nemzeti Parasztpártnak vagy a Liberális Pártnak.³⁷

Az 1925-ös helyhatósági választások újból felkészületlenül érték a politikai részvétellel kacérkodó erdélyi cionistákat. A Szövetség vezetősége helyi választási bizottságok megalkotását rendelte el, amelyek jelöltjei – a korábban hangoztatott célokkal ellentétben – közös listákon indultak volna más pártokkal.³⁸ A Szövetség Nagy Intéző Bizottságának ülésén országos zsidó párt megalakításának előkészületeit is elhatározták,³⁹ de mindhiába. A választásokon való jelenlétet nem tudták biztosítani. Részsikerként könyvelhető el a novemberben létrehozott Zsidó Választási Blokk, amelynek tagjai a Szövetség mellett a neológ és ortodox hitközségből, valamint a Poale Cedek iparos egyesületből kerültek ki.⁴⁰

Mivel a Szövetség 1925-ben még mindig nem rendelkezett egységes politikai erővel, a különböző zsidó szervezetekkel együttműködve igyekeztek érdekeiket érvényesíteni a román törvényhozásban. Így történt ez a magánoktatási törvénytervezet kapcsán is. A törvény vitája előtt a Szövetség vezetőségének megbízásából Marton Ernő Bukarestbe utazott, hogy más zsidó szervezetekkel karöltve az iskolatörvény módosításáról tárgyaljon.⁴¹ A miniszterrel folytatott tárgyalások előtt a regáti, bukovinai és besszarábiai zsidó szervezetek közötti hosszú alkudozás után nyújtották be közös javaslatukat. Ennek hatására a miniszter több kiigazítást is tett, a végső törvényből kimaradt a román nyelvet zsidó iskolákban kötelezővé tevő paragrafus. Helyette a törvény választást engedett a „román vagy zsidó” megjelölés között. Ez kettős értelmezést tett lehetővé: az egyes iskolák szabadon eldönthették, hogy amennyiben nem kívánnak teljesen román nyelvű oktatást bevezetni, választhatnak a jiddis vagy a héber között. Az iskolák tanítási nyelvétől függetlenül Románia földrajzát, történelmét és alkotmánytanát kötelezően román nyelven kellett tanítani.⁴² A törvény következtében az erdélyi zsidóság jelentős része kiszorult a magyar iskolákból, valamint megnehezítette az erdélyi zsidó diákok oktatását, mivel sem ők, sem a tanerők többsége nem ismerte megfelelően a héber vagy a román nyelvet.⁴³

A magánoktatási törvény kapcsán ért sérelmek egyre sürgetőbbé tették az EZSNSZ részére a politikai érdekképviselet kialakítását. A két világháború közötti román politika ingoványos talaján sorra buktak meg a kormányok, választások sorát tartották, több alkalmat is biztosítva a zsidóság számára a bekapcsolódásra.

Az 1926-os önkormányzati választásokon az EZSNSZ-hez tartozó Zsidó Választási Blokk az ellenzéki Nemzeti Parasztpártnal kötött választási szövetséget.⁴⁴ A paktum mellett szóló legfőbb érv az volt, hogy a beszűkült lehetőségek a Parasztpárt irányába terelték őket.

36 Új Kelet, 1925. szeptember 18; Szervezeti jelentés az EZSNSZ VI. konferenciájára az 5685/6. konferenciális évről (1924–1925). Közzéteszi Gidó 2009: 197–198.

37 Désen például Weinberger Samu következetesen a Nemzeti Parasztpárt, míg Ordentlich Ferenc a Liberális Párt szekerét tolta. Lásd: Singer 1970: 177.

38 Új Kelet, 1925. október 20. 1–2.

39 Új Kelet, 1925. október 21. 4.

40 Gidó 2009: 480.

41 Új Kelet, 1925. december. 10.

42 Gidó 2009: 23–24; 37.

43 Gidó 2009: 480–481.

44 Új Kelet, 1926. február. 4. 1–3.

Mivel a kormányzó Nemzeti Liberális Párt nem volt hajlandó a zsidóságnak olyan konceszsiókat tenni, mint a magyar pártnak, így a két párt közötti tárgyalások megszakadtak. Ehhez szorosan hozzájárult a liberális kormányzat alatt a zsidóságot ért tengernyi sérelem (antiszemitizmus, atrocitások, iskolatörvény), sőt számukra elfogadhatatlan módon a demokrácia visszaszorítása. A közeledést az is elősegítette, hogy a Nemzeti Parasztpárt hajlandóságot mutatott arra, hogy a zsidóságot képviselőkhöz juttassa, és harcoljon az antiszemitizmus és más sérelmek ellen.⁴⁵

Az erdélyi cionisták nem voltak felkészülve a kampány során tapasztalt, a választási szabadságot megsértő heves küzdelemre. A rendőrség „tűzbiztonsági és közegészségügyi okokra hivatkozva”, öt napra bezáratta az Új Kelet nyomdáját, ellehetetlenítve a lap megjelenését a választások hajrájában.⁴⁶ Lejárató cikkeket fogalmaztak meg a cionista mozgalom ellen, valamint az UER erdélyi vezetője, Klein Miksa a zsidó szavazókat a Liberális Párt irányába terelte.⁴⁷ Végül a paktumnak köszönhetően három erdélyi városban (Temesvár, Kolozsvár, Nagyvárad) is bekerültek zsidó jelöltek a városi vezető testületekbe.

RÉSZLEGES SIKER: AZ ERDÉLYI ZSIDÓ PÁRT MEGALKOTÁSA

12 Az 1920-as évek közepétől a Szövetségen belül még mindig jelentős érveket sorakoztattak fel az Országos Zsidó Párt megalakítása mellett. Az 1925-ben Nagyváradon rendezett országos cionista kongresszuson kimondták az Országos Zsidó Párt megalakítását.⁴⁸ Azonban az előkészületek még a tényleges pártbejegyzésig sem jutottak, aminek hátterében az állhatott, hogy az ország különböző régióiban tevékenykedő cionista alakulatokkal folytatott tárgyalások kudarcba fulladtak.⁴⁹ 1926-ban az évi konferencián megerősítették, hogy „az országos zsidó párt megalakulásáért fognak küzdeni,”⁵⁰ bármiféle konkrét eredmény nélkül is. A következő fontos állomás a cél elérésében 1927, amikor sor került a Nagyromániai Cionista Szervezetek Legfelsőbb Tanácsának (Consiliul Superior al Organizațiilor Sioniste din România) létrehozására, amely az ország különböző részein tevékenykedő cionista szervezeteket abból az elgondolásból tömörítette, hogy a nemzeti eszme alapján folytatott érdekképviseletet és a közös munkát összehangolják.⁵¹ A sorozatos kudarc legfőbb oka az volt, hogy sem Erdélyen belül nagyobb tömegeket, sem pedig Románia más részein székelő jelentősebb zsidó szervezeteket nem tudtak megnyerni ennek az ötletnek.

Az 1927-es parlamenti választásokon az UER a kormányzó liberális párttal kötött paktumot, miközben a Zsidó Választási Blokk a Parasztpárttal indult. Mindemellett a választások előtt megpróbálkoztak azzal, hogy a két országos zsidó szervezetet egységes listán tömörítsék. Egy találkozóra is sor került a két szervezet képviselői között, de amint az várható volt, nem sikerült meggyőzni egymást a politikai szövetségük felrúgásáról és a másikkal

45 Új Kelet, 1926. február 5. 1–2.

46 Új Kelet, 1926. február 22. 1; Új Kelet, 1926. február 22. 5.

47 Új Kelet, 1926. február 16. 1–2; Új Kelet, 1926. február 6. 1.

48 Új Kelet, 1925. október 21. 4.

49 Brassói Lapok, 1925. december 9. 2.

50 Új Kelet, 1926. november 10. 1–2.

51 Új Kelet, 1927. április 28. 1.

való átállásról.⁵² Wilhelm Filderman, az UER elnöke amellett érvelt, hogy az országból hiányoznak a demokratikus alapok és az antiszemitizmus az összes román pártot áthatja, így a kormányzásra legesélyesebb erővel érdemes szövetségre lépni, mivel a biztos politikai képviselettel előnyöket lehet kicsikarni a zsidóságnak.

A Zsidó Választási Blokk a Nemzeti Parasztpárttal szövetségben- az 1926-os választásokhoz hasonlóan, 1927-ben sem tudott képviselőt bejuttatni a parlamentbe. A vereséget annál is inkább fájdalommal élték meg, mivel a választásokat megnyerő Nemzeti Liberális Párt révén az UER színeiben indult erdélyi jelölt, Jakobi Emil képviselő lett. Végül a befektetett munkát az erdélyi cionisták is sikerre tudták váltani. 1928-ban a kormányt váltó Nemzeti Parasztpárttal kötött egyezség alapján, a Zsidó Nemzeti Szövetség részéről Fischer Tivadar és Fischer József nyertek képviselői mandátumot.⁵³ Fischer József képviselőt Máramaros, míg Fischer Tivadart Bihar megyéből jelölték.

A politikai sikerek hatására a Szövetség félredobta az egységes zsidó párt ötletét, helyette a Parasztpárttal kötött paktum cementezésén kezdett dolgozni. Az új konstellációban az Új Kelet hathatós propagandát fejtett ki a választások alkalmával. A sajtó felületére összpontosuló választási kampány minden eleme megtalálható a zsidó lapban, így a Zsidó Választási Blokk programjának, céljainak hangoztatása, a szövetséges Parasztpárt érdemeinek ismételtetése, jelöltek bemutatása, tudósítások a kampánykörutakról, és az ellenfelek (esetünkben a Liberális Párt és a velük szövetkező regáti zsidó szervezet) lejáratása.

A legnagyobb erőfeszítést az olvasók arról való meggyőzése jelentette, hogy a Parasztpárt méltó a zsidóság támogatására, győzelmük esetében pedig követeléseiket maradéktalanul teljesítik.

52 Új Kelet, 1927. június 30. 1.

53 Gidó 2009: 62.

Ebben az időben alakult meg Bukarestben a négy cionista képviselő (Mayer Ebner,⁵⁴ Michael Landau,⁵⁵ Fischer Tivadar és Fischer József) által életre hívott Zsidó Parlamenti Klub. A klub megalakításával új korszak beköszöntét hirdette, mivel Románia történetében először „a zsidóság, mint önálló szervezett csoport jelentkezik a román törvényhozás házaiban.”

Az erdélyi cionista politikusok számára viszonylag hamar egyértelművé vált, hogy a Nemzeti Parasztpárt kormányzása nem feltétlenül a demokrácia és a teljes állampolgári szabadság jelszava alatt zajlik. Az új kormány, elődjéhez hasonlóan, olykor kemény hangot ütött meg a zsidósággal szemben.⁵⁶ Az egyértelműen észlelt negatívumokat az Új Keletben közzétett „magyarázatok” tompították a zsidó szavazók előtt. A Nemzeti Parasztpárt megkérdőjelezhető döntései és a rossz kormányzás felé vezető jelek nem a párt és annak elképzeléseinek tudható be, hanem a kormány személyi összetételének, állította például a főszerkesztő. E szerint a kitűnő politikai kvalitásokkal rendelkező Iuliu Maniu és szűk köre a párt programját képviselik, párttársaik azonban csak érdekvezérelt szereplők.⁵⁷ A baljós előjelek ellenére a Szövetségben eufórikus hangulat uralkodott a Parasztpárt 1930-as kormányalakításakor; az új kormánynak hosszan tartó nyugodt és stabil kormányzást jósoltak.⁵⁸

A román koalíciós párttal szemben felmerült kétségek ellenére az 1930-as helyhatósági választásokon több helységben is együtt indultak, miközben keresték a lehetőséget más formációkkal történő együttműködésre is.⁵⁹ A siker maximalizálása érdekében az egyes városokban eltérő politikai paktumokat kötöttek. Kolozsváron például a Parasztpárttal, az OMP-Szociáldemokrata szövetséggel, valamint a német párttal kötöttek technikai kartelt.⁶⁰ A taktika fényesen bevált, mivel a Zsidó Választási Blokkból a kolozsvári városi tanácsba négy képviselőt választottak be. A kartellmegegyezés alapján Marton Ernő alpolgármesteri tisztséghez is jutott.⁶¹

Az önkormányzati választáson elért siker és a Parasztpárt iránt érzett bizalomvesztés nyomán újra előtérbe került az önálló pártformáció létrehozásának lehetősége. Mivel azonban az országos zsidó párt megalakításának akadályai továbbra is fennálltak, a Szövetség vezetése kompromisszumra kényszerült, és egy kimondottan erdélyi zsidó politikai formációt jelentett be.⁶² A Szövetség 1930. április 24-én tartott Nagy Intézőbizottsági ülésén kimondta az Erdélyi Zsidó Párt megalakítását.

54 Mayer Ebner (1872, Czernowitz, – 1955, Izrael): újságíró, politikus, a bukovinai cionista mozgalom egyik legfontosabb vezetője. 1926 és 1933 között több ízben választották a román parlament felsőházába. Lásd Corbea-Hoisie 2010.

55 Michael Landau: ügyvéd, újságíró, a kisinyovi *Unzer Zeit* című újság igazgatója. Zsidó parlamenti képviselő.

56 Új Kelet, 1929. december 17. 1; Új Kelet, 1929. november 6. 1.

57 Új Kelet, 1929. november 6. 1.

58 Új Kelet, 1930. június 14. 2.

59 Új Kelet, 1930. január 18. 4.

60 Új Kelet, 1930. február 12. 1.

61 *Ellenzék*, 1930. február 23. 4; Új Kelet, 1930. június 12. 1, 3.

62 Új Kelet, 1930. március 29. 1.

A kezdeményezők abban reménykedtek, hogy az országos zsidó pártnak alapját fogja képezni az új pártalakulat, amelynek „megvalósítása továbbra is elsőrangú feladatát kell, hogy képezze a Szövetség vezetőségének.”⁶³

Az Erdélyi Zsidó Párt megalakítása a Szövetségben belüli súrlódások enyhítésére is szolgált, mivel sokan úgy gondolták, hogy a belpolitikai részvétel rovására az eredeti cionista célok háttérbe szorultak.⁶⁴ Már az 1926-os konferencián felvetődött a két törekvés szétválasztása, az azt követő valamennyi konferencia foglalkozott a problémával. Palesztina építésért és a belpolitika szétválasztásáért legtöbbször a Szövetség partiumi városokba kihelyezett tagozatai szólaltak fel.⁶⁵ Az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom nem egyedülként került ebbe az ellentmondásos helyzetbe. A közép-kelet-európai államokban fellelhető cionista körök szimultán törekedtek zsidó parlamenti képviselőkre és a zsidó többségű Palesztina kialakítására. A cionizmus ezen két irányzata tehát ellentmondásba került egymással. Ha a cionistáknak sikerült volna nagyságrendekkel jobbra tenni a kelet-európai zsidók életét, akkor követőik valószínűleg nem kívánkoztak volna Palesztina reményében elhagyni az országot.⁶⁶

A politikai alakulat pártolói úgy gondolták, hogy egy saját párt alakításával képesek lesznek különválasztani a két funkciót, egyúttal pedig a hangoskodókat is lecsendesíthetik. Azonban az elégedetlenség, illetve a vezetőség elleni kritika már megállíthatatlanná terebélyesedett. A szétválasztást a Szövetség székhely-áthelyezésével elérni kívánó lehangosabb szószólóként Jordán Viktor, a szatmárnémeti tagozat egyik vezetője lépett fel.⁶⁷ A szétválasztás kérdésében is a Jordán-féle szándék győzedelmeskedett.

Az 1930-ban tartott 11. cionista kongresszuson Marton Ernő beszédében lezárta a „kolozsvári érárt”, amelynek legfőbb eredményeit abban jelölte meg, hogy „a Szövetség programját cionista ideológiával oltotta be,” majd egy „olyan dualista alkotmányt teremtett, amely egyforma súlyt helyezett a belpolitikai és cionista tevékenységre.” A fejlődés következtében a cionizmus egyre jobban utat tört magának a belpolitikával szemben, így szükségessé vált kizárólagossá tenni azt. A Szövetség székhelyének Temesvárra való áthelyezéséről benyújtott javaslatot a delegátusok nagy többséggel elfogadták.⁶⁸

A székhely áthelyezése azt mutatja, hogy a kolozsvári vezetőség (Marton Ernő, Fischer Tivadar, Fischer József) belátta az ellentmondást a belpolitika és Palesztina építése között, e két törekvés teljes szétválasztását tartották eszmeibb megoldásnak. Elgondolásuk szerint a Kolozsváron maradt politikai csoport további eredményes munkát tud majd kifejezni a román belpolitikában, miközben Temesváron az új, baloldali generáció veszi át a kivándorlási, építési feladatokat. Elhatározásukat alátámasztotta az az elképzelés, miszerint Palesztina meghódítása egy több nemzedéken átívelő folyamatot ölel fel, amelynek első szakaszában a diaszpóra zsidóságot kell megerősíteni, átnevelni és nemzetiségi köntösbe bújtatni.⁶⁹ Ők ekkor még nem gondoltak komolyan arra, hogy életükben lehetőségük lesz

63 Új Kelet, 1930. április 30. 5.

64 Új Kelet, 1929. november 22. 2.

65 Új Kelet, 1928. február 21. 1–2.

66 Mendelsohn 1993: 69.

67 Új Kelet, 1929. november 20. 2.

68 Új Kelet, 1930. október 28. 1–3.

69 Új Kelet, 1930. szeptember 23. 1.

Palesztinában letelepedni. A zsidó államépítéssel kapcsolatos aggályukat növelhették a Palesztinából érkező hírek, amelyek a gazdasági nehézségekről, a lakhatási kilátástalanságról, valamint a bevándorlás akadályozásáról szóltak. Ezek a cionista vezetők ekkor még nem jártak Palesztinában, az ottani állapotokról és kilátásokról csak híradásokból értesültek. Az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom első generációjára amúgy is jellemző volt a szólamok szintjén hangoztatott kivándorlásra buzdító cionista munka, miközben a tényleges kivándorlás minimálisan valósult meg.⁷⁰ Ahogy Gidó Attila rámutatott könyvében, a mozgalom első korszakát leginkább az Áhád Háám féle kultúrcionizmus vagy a Simon Dubnov által képviselt zsidó autonomizmus (népi mozgalom) jellemezte, nem a szó szoros értelmében vett kivándorlásra törekvő cionizmus.⁷¹ Ezt a felállást érzékeltette a szellemes mondat, miszerint Erdélyben „cionistának nevezük azt a zsidót, aki egy másik zsidó pénzén egy harmadik zsidót kiküld Palesztinába.”⁷² Az Új Kelet egyik újságírója, baloldali cionista vezető, Jámbor Ferenc később bevallotta, hogy változatos érvekkel győzködték magukat a maradás fontosságáról: „Mi nem alijázhatunk. Ránk itt van szüksége a mozgalomnak. Ki vezetné a cionizmust, ha mi magára hagynánk?”⁷³ A kivándorlásnak a romániai zsidóság viszonylagos jóléte, és a jogbiztonság szabott gátat. A második világháború előtt a megnövekedett kivándorlási hajlandóság leginkább a szociális és gazdasági nehézségek, illetve az antiszemitizmus kiújulásának következtében támadt fel, mintsem cionista elszántságból.⁷⁴

Krausz Naftali, a mozgalom egyik tagja szerint a két szervezeti egység (Temesvár és Kolozsvár) eltérő szerepet töltött be a cionista mozgalomban. A kolozsváriak voltak a cionizmus úttörői Erdélyben, kiváltságosok, az ő vallással átítatott cionizmusukkal univerzális, távoli és elérhetetlen célokat hajszoltak partikuláris, könnyen elérhető célok helyett.

- 16 Ezzel szemben a temesvári vezetőség a pontos, megvalósítható projekteket részesítette előnyben, amelyek kiszámíthatók és rövid időn belüli megtérüléssel kecsegtetnek. Emellett „több súlyt kívánt helyezni a pontos, minden nap, meghatározható és ellenőrizhető adminisztrációra.”⁷⁵

70 Gidó Attila szerint a két világháború között kb. 4000–5000 személy vándorolhatott ki Erdélyből Palesztinába. Lásd Gidó 2016a:52.

71 Gidó 2016b: 224.

72 *Hatikva*, 1955. április 4. 3; *Új Kelet*, 1961. április 28. 2.

73 *Új Kelet*, 1961. április 28. 2.

74 A lengyel zsidóság Palesztina irányába történő vándorlásában az játszott főként szerepet az 1920-as évek közepén (negyedik alija), hogy befagyasztották az Amerikába irányuló bevándorlást, valamint a lengyel gazdasági reformok folytán beállt gazdasági nehézségek támadtak. Lásd Mendelsohn 1993: 68.

75 SIHR. 37. d. T3C7. 12–13. Winberger (Nándor) Naftali visszamlékezése.

KITELJESEDÉS: AZ ORSZÁGOS ZSIDÓ PÁRT GYŐZELMEI

1930. július 4-én került sor a két világháború közötti erdélyi antiszemitizmus legdurvább megnyilatkozására, a Máramaros megyei Borsa zsidó házainak felgyújtására. A Vasgárda és a helyi ortodox és görögkatolikus papok uszításának következtében Borsa zsidók által lakott részét a helyi román lakosság felgyújtotta. Megközelítőleg 2100–2500 zsidó maradt fedél nélkül, akiknek többsége - további zavargásoktól tartva - elmenekült a faluból. A borsai incidens az ország különböző pontjain lévő zsidó szervezeteket a Zsidó Parlamenti Klub égisze alatti tanácskozásra hozta össze, ezen csupán az UER nem képviseltette magát. A 176 delegált által elfogadott határozat a parasztpárti kormányt tette felelőssé az antiszemita incidensekért.⁷⁶ Egy állandó zsidó képviselet létesítéséről is döntés született, amely a zsidó lakosság kollektív érdekeinek megvédését célozta.

Az egységes zsidó képviseletet nemcsak az integrációs modellt képviselő UER és a zsidó kisebbségi lét kialakításáért küzdő nemzeti zsidók közti kibékíthetetlen ellentét nehezítette, de a nemzeti táboron belül is számottevő differenciáltság létezett. Az első világháború után a Romániához csatolt három területen – Erdély, Bukovina és Besszarábia – összesen többen éltek, mint a régi királyság zsidó lakói. A földrajzilag elkülönülő közösségek egymástól eltérő történelmi, kulturális fejlődési utat jártak be, a román nyelv és kultúra alapvetően idegen volt számukra. A belső szervezkedés, a polgári jogállás és társadalmi sajátosságok különböztették meg őket, amelyeknek legfőbb bizonyítéka, hogy míg Erdélyben főként magyar anyanyelvű zsidók éltek, addig Bukovinában a németet, míg Besszarábiában a jiddist használták a mindennapi kommunikációban.⁷⁷

17

A bukaresti tanácskozáson előterjesztett országos jogi képviseleti szerv megteremtésére később nem került sor, viszont az összejövétel megágyazott az országos zsidó politikának. A tanácskozást követően Marton Ernő és Fischer Tivadar Bukarestben tárgyalt egy országos zsidó párt létrehozásáról⁷⁸ Mayer Ebnerrel, a bukovinai cionisták vezérével, és Abraham Leib Zissu cionista vezetővel, aki cionista sajtót igazgatott, és az első világháborút követően küzdött a román zsidóság nemzetiségként való elfogadásáért.⁷⁹ A választások során a zsidó nemzeti programmal a törvényhozásba került képviselők politikai beágyazottsága, a Parasztpártból érzett kiábrándulás, az antiszemita mozgalmak előretörése, valamint az Erdélyi Zsidó Párt megalakítása kedvező atmoszférát teremtett az országos zsidó párt létrehozásához. Kezdeményezőként az erdélyiek és a bukovinai cionisták léptek fel, a besszarábiai szervezet kisebb fenntartásokkal csatlakozott, a regáti zsidóságból pedig, az UER ellenkezése miatt, egy parányi kisebbség képviseltette magát.⁸⁰

⁷⁶ *Új Kelet*, 1930. július 24.3; *Új Kelet*, 1930. július 24. 1.

⁷⁷ Volovici 1993: 313.

⁷⁸ *Új Kelet*, 1931. április 22. 3.

⁷⁹ Ursuțiu 2006: 43.

⁸⁰ Vágó 1972: 236.

Az Országos Zsidó Párt 1931. május 5-én alakult meg Bukarestben; elnökévé Fischer Tivadart választották.⁸¹ A párt megalakulását a Szövetségen belül hatalmas győzelemként értékelték, amely egy 12 éves törekvés végére tett pontot. A Nemzeti Parasztpárt mellett tett korábbi állásfoglalásaikat kissé meghazudtolva a pártalakítást elsősorban a paktumpolitika kudarcával magyarázták. Marton így összegezte ezt a nézetet:

„a paktumpolitika, amelyet eddig folytattunk, csak igen kis részben vált be, de annál keservebb csalódásokat hozott számunkra. A pártok, amelyekkel a különböző országok zsidósága választási megállapodásokat létesített nem teljesítették a zsidóságnak tett ígéreteiket s ez által népszerűtlenné tették magát a paktumpolitikát is. Elérkezett a pillanat, amikor a zsidóságnak a maga erejéből kell kiharcolnia, hogy képviselői ott legyenek, ahol az ő sorsát intézik.”

A párt programját két fontos elemre bontotta: először is az állampolgári jogegyenlőséget felhasználva biztosítani kell a zsidó identitás megélését, másrészt a Zsidó Pártnak „küzdenie kell mindazon jogosítványokért, amelyek a népi és vallási kisebbségeket mint kollektívumot megilletik.”⁸²

Az 1931-es választásokkor a zsidó párt önálló listával indult. Az új párt országsszerte gyűléseket tartott, a hozzá közel álló sajtókiadványokat, így az Új Keletet is, választási cikkekkel töltötték meg, miközben a hivatalos közegek nem egyszer ellenségesen léptek fel ellenük.⁸³ Példának okáért Máramarosszigeten elkobozták a cionista lap számait, miközben annak helyi tudósítóját törvénytelenül letartóztatták.⁸⁴ A cionista párt alakítására a magyar párt is heves tiltakozással válaszolt, mivel elutasította mindenfajta partikuláris zsidó politikai program létezését, ami végső soron – érvelt Hegedűs Nándor, a párt zsidó származású parlamenti képviselője – a zsidókérdés napirenden tartását szolgálja.⁸⁵

Az 1931. június 2-án tartott választáson az Országos Zsidó Párt elég szavazatot szerzett a két százalékos bejutási küszöb átlépéséhez. Összesen négy helyet nyertek, kettőt Erdélyből, így Fischer Tivadar és Fischer József bejutott a parlamentbe. Míg az Ó-királyságban a zsidó szavazók csupán 20%-a, addig az erdélyi zsidó választók mintegy 70%-a adta le voksát a zsidó pártra.⁸⁶

A választási győzelem a párt bázisának kiszélesítésére sarkallta annak vezetőit, így Erdély-szerte helyi fiókpártokat állítottak fel.⁸⁷ A pártszervezést az EZSNSZ és OZSP különválasztása folytán beállt pénzügyi forráshiány akadályozta. A probléma orvoslására a zsidóság tehetősebb rétegeiben lefolytatott pénzgyűjtő akcióra került sor, amelynek csekély eredménye a nagyobb strukturális hiányosságok megoldását nem fedezte.⁸⁸

81 *Új Kelet*, 1931. május 5. 1.

82 *Új Kelet*, 1931. május 3. 1.

83 *Új Kelet*, 1931. május 24. 1; *Erdélyi Futár*, 1931. július 26. 6.

84 *Új Kelet*, 1931. május 26. 1.

85 *Keleti Újság*, 1931. május. 28. 6.

86 Gidó 2009: 63.

87 *Új Kelet*, 1931. október 31. 2.

88 *Új Kelet*, 1932. június 21.

A pártot a következő, idő előtt kiírt parlamenti választások újabb próba elé állították. A román kormányalakítások visszás gyakorlata miatt⁸⁹ a Iorga kabinet 1932 nyarán megbukott. A király a Nemzeti Parasztpártot kérte fel a választások megtartására. Az OZSP egy lehetséges kartellszerződés megkötéséről szóló tárgyalást kezdeményezett velük.⁹⁰ A Nemzeti Parasztpárt nem volt hajlandó politikai jellegű ígéreteket tenni a zsidó párt részére, csupán technikai szövetségre hajlott. Az előző évi választások eredményeitől győzelemittasan a zsidó párt vezetői hitték, hogy újra elérik a bejutási küszöböt, sőt a szabad választások biztosítása esetén egyenesen 85–90 ezer szavazattal számoltak.⁹¹ Végül az önálló lista mellett döntöttek.

Fischer Tivadar nem vállalta az újabb jelölést, így Marton Ernő lépett a helyébe. Martont a bukovinai Storojineţ megyében indították, ahol a lakosság 9%-át tették ki a zsidó állampolgárok.⁹² Egy másik erdélyi jelölt, Ligeti Sámuel szintén Bukovinában indult. Az 1932-ben lezajlott választás győzelmet hozott az Országos Zsidó Párt számára, többségében a csatolt tartományokból megszerzett 67.582 szavazat miatt (az összes szavazatok 2,48%-a).⁹³ A párt öt képviselője jutott be a parlamentbe (Marton Ernő – Storojineţ, Fischer József – Máramaros, Mayer Ebner – Cernovic, Michael Landau – Soroca, Manfréd Reifer – Câmpulung, Misu Weissmann – Hosu).⁹⁴

Az OZSP választáson elért sikerei egybeestek a román antiszemita mozgalom felemelkedésével. Az Alexandru C. Cuza vezette Vasgárdának ekkor sikerült először mandátumhoz juttatnia képviselőit.⁹⁵ A gazdasági antiszemitizmusra alapozó Nemzeti Demokrata Párt számottevő erőt sorakoztatott fel a román törvényhozásban, köztük a zsidóellenes kirohanásairól ismert Cuza-t, és az egyetemi katedrával bíró pártvezért, Nicolae Iorgát is. Iorga olyan antiszemita kijelentésekkel szórakoztatta a parlamentet, mint „mielőtt meghalok, látni szeretném, ahogy a zsidajok vére sárral keveredik”, vagy „ha az oroszok átlépik a Dnyesztert, legyilkoljuk a zsidókat.”⁹⁶ A zsidó képviselők nem egy alkalommal keveredtek súlyos vitába Cuzával, amikor annak antiszemita kijelentéseire reagáltak. Olyan furcsa helyzetek is előfordultak, hogy három zsidó képviselő, Marton Ernő, Misu Weissmann és Landau a transzjordániai kolonizációs tervekről értekezett a parlament büféjében, közben a szomszédos asztalnál Cuza és társai a zsidókat gyalázták.⁹⁷ A korszellem hű lenyomatát fejezi ki az az incidens, melyben két antiszemita képviselő a törvényházban bántalmazta Michael Landaut, a Zsidó Párt egyik tagját.⁹⁸

89 A korabeli kormányok nem a választások után létrejött parlamenti többség szerint alakultak, hanem a király előbb kinevezte a kabinetet, feloszlatta a parlamentet, a kormánypárt kiírta a választásokat, gyakran választási manipulációkkal teremtve meg a parlamenti többséget. A választási prémium, illetve a kormánykinevezési gyakorlat szándéka egy stabil parlamenti többséggel bíró, erős végrehajtói hatalom biztosítása volt, így a törvényhozói hatalom kontrollja a kormány felett gyakorlatilag nem létezett, a kabinet sorsa a „kulisszák mögötti” politizálástól függött, ebben pedig a királynak és a befolyásosabb politikusoknak volt meghatározó szerepe. Lásd Szabó 2019: 80–81.

90 *Új Kelet*, 1932. június 12. 8.

91 *Új Kelet*, 1932. június 15. 1.

92 Manuila 1938: 736–737.

93 Vágó 1972: 239.

94 *Új Kelet*, 1932. július 20. 1,4.

95 Miskolc 2019: 89–90.

96 Miskolc 2014: 864.

97 *Új Kelet*, 1933. február 4. 5.

98 *Új Kelet*, 1932. október 1. 3.

A képviselők parlamenti működését elsősorban a zsidó lakosokat ért diszkrimináció miatti felszólalás és az őket hátrányosan érintő törvények egyes passzusai ellen tett interpellációk, illetve törvénymódosítások benyújtása töltötte ki. Működésükre jellemző a konverziós törvénycsomag kapcsán követett stratégia. A törvény a mezőgazdászok tartozásainak bizonyos mértékű eltörlését irányozta elő. Fischer József módosító indítványában kérte, hogy a törvényt az értelmiségiekre, kézi munkásokra és kiskereskedőkre is terjesszék ki. Annak ellenére, hogy csupán az indítvány első két kategóriájára vonatkozó részét fogadták el, végül a Zsidó Párt megszavazta a törvényt.⁹⁹ A párt azzal indokolta a vitatott, és valószínűleg sok szavazójára hátrányosan ható döntést, hogy az így is javított az addigi káros törvényen, így összességében a zsidóság számára előnyösebb helyzetet teremtett.¹⁰⁰ Az OZSP, a konverziós törvényhez hasonlóan, még néhány alkalommal kísérletet tett a kormánypárti törvények megváltoztatására, majd részleges siker elérése után megszavazta azokat.¹⁰¹ A választói akarat képviselete mellett itt minden bizonnyal egy politikai háttéralku is fennállt a kormánypárt és az OZSP között. Természetesen nem minden törvénymódosításukat fogadta el a kormánypárt, a zsidó képviselők felszólalásai a legtöbb esetben nem találtak meghallgatásra.

20

A Zsidó Parlamenti Klub felállítása után született meg az a gyakorlat, amelyben a nemzeti zsidó képviselők minden parlamenti szakasz elején kihallgatáson jelentkeztek az aktuális miniszterelnöknél annak érdekében, hogy közelebb hozzák egymáshoz a kormány politikáját és a zsidó választók igényeit. Ilyen találkozóra 1932-ben is sor került, ahol a delegáltak az állampolgársági törvény, a hitközségek autonómiája, a zsidó iskolák szubvenciója, valamint a kisebbségi minisztérium kapcsán nyújtottak be kérelmet. A kormányfő pozitív választ adott, komoly változtatásokat irányzott elő, cserébe a zsidó képviselők ígéretet tettek arra, hogy tartózkodnak az ellenzéki politizálástól és „igyekeznek közvetlen kapcsolatot fenntartani a kormánnyal.”¹⁰²

Az együttműködés kezdetben konfliktusos volt, de mindkét fél számára kellő mozgásteret és politikai tőkét biztosított. 1933 tavaszán azonban az Országos Zsidó Párt parlamenti tereinek kormánykritikája megszorodott. Több ügy kapcsán is felszólaltak, így például a hitközségek és zsidó iskolák finanszírozásának visszasságai kapcsán.¹⁰³ A zsidó parlamenti képviselet azonban egy idő után képtelennek bizonyult a zsidóságra hátrányosan ható törvények megváltoztatását elérni. Ennek egyenes következményeként a zsidó párt az év végén elhatározta, hogy ellenzékbe vonul.¹⁰⁴ Az ellenzéki politizálás végül elmaradt, mivel novemberben a kormány megbukott és a király új választások kiírását rendelte el.

A zsidó parlamenti képviselet egy másik vonulata a nyilvánosság kizárásával a háttérben működött, pl. korrupciós eszközökkel, valamint politikai befolyással bizonyos személyes, intézményi vagy közösségi ügyek elintézésére. A kijárásos érdekképviselet bevett gyakorlatnak számított a romániai politikában, a magyar kisebbség politikusai is elősze-

99 *Új Kelet*, 1932. október 7. 8.; *Új Kelet*, 1932. október 8. 8.

100 *Új Kelet*, 1932. október 14. 4.

101 *Új Kelet*, 1932. október 9. 8.

102 *Új Kelet*, 1932. augusztus 31. 3.; *Új Kelet*, 1932. november 30. 5.

103 *Új Kelet*, 1933. március 23. 5.

104 *Új Kelet*, 1933. november 8. 8.

retettel alkalmazták azt.¹⁰⁵ A zsidók körében a jogvédő irodák végeztek először ilyen irányú munkát, majd a feladatok jó részét a Zsidó Parlamenti Klub vette át.¹⁰⁶ Források hiányában, néhány utalás, későbbi visszaemlékezés fedi fel a gyakorlat körvonalait. Az erdélyi zsidóság körében, a szürke zónában végzett jogi, gazdasági érdekérvényesítés legismertebb szereplője minden bizonnyal Kasztner Rezső volt. Ahogy azt Marton Ernő egy későbbi megemlékezésben kifejtette, „a zsidó parlamenti Klub nem egy kényes misszióval bízta meg, főleg olyan esetekben, ahol a hivatalos fellépés nem látszott kívánatosnak. Ezeket a feladatokat a fiatal Kasztner meglepő ügyességgel és diplomáciai érzékkel oldotta meg.”¹⁰⁷ Más visszaemlékezésekben Kasztner a kolozsvári rendőrfőnöknél járta ki, hogy az átképző táborokat a tiltó törvény ellenére se zárják be.¹⁰⁸ A megválasztott zsidó parlamenti képviselők napi elfoglaltsága is hasonló ritmusban zajlott, „reggeltől estig szaladtak egyik minisztériumból a másikba,” a zsidó választók „ügyes bajos dolgát elintézni.” Az intézésre váró feladatok sokszínűek voltak, „hol az állampolgárság nincs rendben, hol a kocsmajogot veszik el, hol egy trafikra volna szükség, hol a tartózkodási engedélyt kell meghosszabbítani.”¹⁰⁹

A kormányválságot követő választásra a Zsidó Párt mobilizálódott. Addigi választási sikereikre gondolva további politikai képviseletre készültek, azonban a Nemzeti Parasztpárttal történt szakítás miatt politikai szövetségesek nélkül maradtak. A Nemzeti Liberális Párttal egy lehetséges politikai szövetségről folytattak tárgyalásokat, amely egyszerre jelzett realista politikaszemléletet és elvfelelősi hajlamot is. A tárgyalások kudarcra után saját listával indultak a megmérettetésen, az addigi két legismertebb képviselő, Marton Ernő és Fischer József személyi okokra hivatkozva visszaléptek a jelöléstől.¹¹⁰

105 Bárdi 2013: 477.

106 Gidó 2009: 63.

107 *Új Kelet*, 1957. március 17. 1.

108 Ofry 2001: 50.

109 *Új Kelet*, 1933. december 20. 1.

110 *Új Kelet*, 1933. december 1. 5.

HANYATLÁS: AZ ETNIKAI POLITIZÁLÁS ELJELENTÉKTELENEDESE

Az 1933 decemberében tartott választások alkalmával az Országos Zsidó Párt nem érte el a bejutáshoz szükséges két százalékos küszöböt, így kénytelenek voltak lemondani az önálló zsidó politikai részvételről. A választási csalások és visszaélések mellett a Zsidó Párt kudarcában közrejátszott a jogbizonytalanság és az antiszemitizmus előre törése. A zsidó képviselők egyre nagyobb száma sem segített. Sok választó úgy látta, hogy a nemzeti-zsidó parlamenterek kis csoportja nem képes elejét venni a fasizmus romániai térhódításának, ennél fogva számos korábbi szimpatizáns a román pártokban helyet foglaló zsidó képviselőit részesített előnyben.¹¹¹ A vereséget a vallásos zsidóság ellenkampánya tette teljessé.¹¹²

Az Országos Zsidó Pártból történt kiábrándulás csírái már 1932-ben tetten érhetőek, amikor az Új Keletben több kritika is megfogalmazódott a Zsidó Parlamenti Klub működésével szemben. Főként a gazdasági antiszemitizmus elleni fellépés hiányát és a konverziós törvény megszavazását bírálták.¹¹³ Úgy tűnik ezeket a hiányosságokat az 1933-ban megválasztott új képviselőknek sem sikerült orvosolniuk. Sok embernek segítettek egyéni problémájuk megoldásában, valószínűleg tiltakozásaikkal, törvénymódosításaikkal hozzájárultak a zsidók elleni diszkrimináció csökkentéséhez, elképzelhető, hogy erőszakos eseményeket is megakadályoztak, azonban a zsidó választók tömegének igényeit ezzel nem elégítették ki.

22

Ezt követően csak a parlamenten kívüli politizálás maradt, legtöbbször tiltakozások formájában. Igaz a beszűkült lehetőségek új ajtókat is megnyitottak. 1936-ban sikerült elérni a rég áhított egységet az UER-el. Közös alakították meg a Romániai Zsidóság Legfelsőbb Tanácsát.¹¹⁴ A közeledést nem az ideológiai differenciáltságban beállt változás, hanem az előtérbe helyezkedő román szélsőjobboldali politikai erők jogcsorbító törvénykezdeményezései, valamint a bürokratikus antiszemitizmus szétburjánzása tette lehetővé.¹¹⁵ Az 1937-ben tartott választásokon az OZSP újból kudarcot vallott a parlamenti bejutási küszöb elérésében. A választások alkalmával a Zsidó Párt eredményei 1933-hoz képest javultak (1,42%) és Erdélyben is 4000 szavazattal többet szereztek, de ezúttal sem sikerült parlamenti képviselőhöz juttatnia jelöltjeit.¹¹⁶

111 Vágó 1972: 239.

112 Gidó 2009: 99.

113 *Új Kelet*, 1932. július 26. 4; *Új Kelet*, 1932. szeptember 4. 6.

114 *Új Kelet*, 1936. január 31. 1.

115 *Új Kelet*, 1935. február 24. 1.

116 Gidó 2009: 100.

ÖSSZEGZÉS

Az erdélyi cionisták kezdetben az egyetlen sajtóorgánumukra, az Új Keletre tudtak támaszkodni abban, hogy szavukat hallassák a zsidókat hátrányosan érintő törvényekkel vagy bürokratikus gyakorlattal kapcsolatban. Annak ellenére, hogy a 20-as évek folyamán görcsösen ragaszkodtak egy önálló politikai párt létrehozásához, ennek megvalósítását az erdélyi zsidók körében a támogatottságának hiánya és a különböző romániai zsidó szervezetek érdekellentétei nem tették lehetővé. A politikai izoláltságból a Parasztpárttal kötött megállapodások, majd a választási sikereken felbuzdulva életre hívott Erdélyi Zsidó Párt vezette ki őket. Az erdélyi cionista politizálás az Országos Zsidó Pártban teljesedett ki. A pártot azonban nem a zsidó nemzeti mozgalom belső fejlődésének termékeként, inkább Románia politikai-társadalmi körülményeihez alkalmazkodó politikai szükségszerűségként lehet értelmezni. Az első generációs erdélyi cionista vezetők, bármennyire is hittek Palesztina prosperitásában és a zsidó állam megalakításában, elképzelhetetlennek tartották annak pár évtizeden belüli beteljesülését, ezért – némiképp az eredeti céloknak ellentmondva – saját érdekképviselettel harcoltak életkörülményeik jobbításáért. Mindazonáltal a román belpolitika visszáságai, a korrupció és az antiszemitizmus terjedése megakadályozta, hogy politikai pártjuk sikerrel küzdjön a zsidók jogbiztonságáért.

FORRÁSOK

The Archive of the Ben-Gurion Research Institute for the Study of Israel and Zionism, Sede Boker, Midreshet Ben-Gurion, Israel (ABGRI)

3. fond (Weissburg Chaim személyes hagyatéka)

The Strochlitz Institute for Holocaust Research (SIHR)

Naplók I gyűjtemény–37. doboz

Brassói Lapok, 1925

Ellenzék, 1930

Erdélyi Futár, 1931

Hatikva, 1952

Keleti Újság, 1931

Új Kelet, 1918–1961

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bárdi Nándor 2013: Otthon és haza. Csíkszerda.
- Corbea-Hoisie, Andrei 2010: Ebner, Mayer. The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Ebner_Mayer – utolsó letöltés 2023. január 22.
- Fleisz János 2005: Az erdélyi magyar sajtó története 1890–1940. Budapest.
- Fodor János 2017: Bernády György. Politikai életrajz. Marosvásárhely.
- Gáll Ernő 1991: Kettős kisebbségben. Korunk (2.) 8. 957–969.
- Gidó Attila 2009: Úton. Erdélyi zsidó társadalom- és nemzetépítési kísérletek (1918–1940). Csíkszereda.
- Gidó Attila 2016a: „Szabad haza és békés otthon,” Az erdélyi zsidó nemzeti szövetség Palesztina-munkája 1918–1940. In: Nagy Orsolya (szerk.): Adalékok a kolozsvári zsidóság múltjához IV. Kolozsvár. 37–57.
- Gidó Attila 2016b: Két évtized. A kolozsvári zsidóság a két világháború között. Kolozsvár.
- Glück Jenő 2001: Az erdélyi zsidóság útja 1918–1923. Századok (13.) 3. 625–634.
- Gyémánt Ladislau 2004: Evreii din Transilvania. The Jews of Transylvania. Cluj-Napoca.
- Iancu, Gheorghe 1985: Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român: (1918–1920). Bucuresti.
- Manuila, Sabin 1938: Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. II. kötet. Bucuresti, Institutul central de statistic. 1938.
- Mendelsohn, Ezra 1993: On Modern Jewish Politics. Oxford.
- Miskolcy Ambrus 2019: A Vasgárda (1927–1937). Antiszemitizmus, mitológia, vallás. Budapest.
- Miskolczy Ambrus 2014: A Vasgárda születése. Századok (147.) 4. sz. 845–874.
- Ofry, Dán 2001: Egy évszázad tanúja. A dr. Hermann Dezső-dosszié. Budapest.
- Singer Zoltán (szerk.) 1970: Volt egyszer egy Dés... Bethlen, Magyarlápos, Rettég, Nagyilonda és környéke. Tel-Aviv.
- Szabó Csongor 2018: Választások és parlamenti elit a két világháború közötti Székelyföldön. Székelyföld 2018. (22.) 7. 77–108.
- Tamás Gusztáv Filep 2013: Hungarian Jews of Upper Hungary in Hungarian Public Life in Czechoslovakia (1918/19–1938). In: Attila Novák–Pál Hatos: Between Minority and Majority: Hungarian and Jewish/Israeli Ethnical and Cultural Experiences in Recent Centuries. Budapest. 167–184.
- Ursuțiu, Claudi 2006: Senatori și deputați evrei în Parlamentul României (1919–1931). Între reușită și eșec. Cuj Napoca.
- Vágo Béla 1972: The Jewish vote in Romania between the two World Wars. The Jewish Journal of Sociology (14.) 2. 229–244.
- Volovici, Leon 1993: Romanian Jewish intellectuals after World War I: Social and cultural trends. SHVUT. Jewish problems in the USSR and Eastern Europe 16. 313–323.